

מי שבא, לשם שמיים בא ויש לקבלו בזרועות פתוחות

יתרו היה כהן מדייני שמשה נשא את בתו לאישה לאחר שברח ממצרים, אך חז"ל הפכו אותו לגר צדק. ספרו של **מנחם כהנא** משחזר פולמוס שלם סביב היחס הראוי לגרים, וכנגד מי שהתנגדו לשלב אותם בעם. זוהי עבודה פילולוגית מרשימה, וגם למי שאינם בגילדה כדאי לצלול בה

המכילותות לפרשת יתרו (שמות יח) //
מנחם יצחק כהנא | מאגנס

כך שנינו במכילתא, המדרש על ספר שמות שנוערך במאה השלישית לספירה: "שבש- עה שנתנה תורה לישראל וזעו כל מלכי תבל בהיכליהם, שנאמר 'יודוך ה' פל מלכי ארץ פי שמעו אמרי פיך' (תהלים קלח, ד), ואומר 'ה' מלך ירגזו עמים וגומר' (תהלים צט, א)... באותה השעה נתכנסו כל אומות העולם לפני בלעם בן בעור. אמרו לו: בלעם, שמא המקום עשה לנו כמה שעשה לדורו שלמבול: 'ה' למי בול ישב וגומר' (תהלים כט, י). אמר להם: שוטים שבעולם, כבר נשבע המקום לנח שאינו מביא מבול לעולם... אלא תורה נותן לעמו, שנאמר 'ה' עז לעמו יתן' (תהלים כט, יא) – שבח נותן לבניו, שכן טוב משלם ליראיו. כיון ששמעו מפיו הדבר הזה, פנו כולם והלכו להם איש איש למקומו". זהו מהלך מדרשי קלאסי שקושר בין פסוקי מתן תורה בשמות לתיאורים מקבילים במזמורי תהלים שונים וכורך אותם לסיפור סינטי אחד. צירופים כאלה הם דרכו של המדרש ליצור עוד ועוד סיפורים חדשים מן הכתובים.

אך מה רוצה הדרי' שה' בספר שמות נאמר

שאומוות העולם פחדו בשמעם על קריעת ים סוף ואילו בסיני היה מופע פירוטכניקה כחלק מכריתת הברית עם ישראל. בפירושו לדרשה זו מראה מנחם כהנא כי המדרש כרך את שני המקרים יחד, ועל ידי כך הפך את מתן תורה לאירוע אוניברסלי, שקיבל אישור של אומות העולם. כהנא מנגיד את הדברים לעיבורים אחרים במגילות קומראן, ומסכם: "הערנות להקשר האוניברסלי, המאפיינת לא אחת את דרשות חז"ל, בניגוד לספרות כת מדבר יהודה, משתקפת גם בדרשות המכילתא על מתן תורה". חשיפת ההיבט האוניברסלי החבוי במדרש היא רק אחד מאינספור חידושים פרי שניים בספר שלפנינו.

כבר למעלה מ-100 שנה

ידוע כי היו לפחות שני מדרשים לכל אחד מספרי החומש (להוציא ספר בראשית). אלה היו שייכים לשני בתי המדרש: זה של ר' עקיבא, הדרשן המופלג, וזה של ר' ישמעאל, שפירש את המקרא באופן השוואתי יותר, על פי כללים פרישניים. אך עם הזמן ההבחנה בין בתי המדרש לא הוכרה ולכן גם לא שימרו את המדרשים השונים לכל ספר. המכילתא דרשב"י אברה ושוחרה בידי חוקרים מתוך ציטוטים באסופות ימי בינייםמיות. רק גילוי הגניזה הקהירית חשף חלקים

גדולים ממדרש אבוד זה. אך כל זה ביחס להלכה, ואילו אם מסתכלים על החלקים האגדיים במדרש מגלים כי מתקיימת בהם כמעט זהות בין שני בתי המדרש. בספרו 'המכילותות לפרשת עמלק', הציע כהנא את השחזור ההיסטורי הבא: בבתי המדרש עסקו דווקא בפרשיות החוק בתורה ואילו החלקים העוסקים בנרטיבים המקראיים הגדולים לא נוצרו בכל אחד מבתי המדרש, אלא חוברו על ידי "בעלי אגדה" והובאו כפי שהם לשתי האסכולות, ומכאן הקרבה ביניהן בחלקים הללו. אך גם דרשות אלו עובדו בבתי המדרש

ישי רחן-צבי

משה ויתרו | ציור מאת ג'יימס טיסו, המאה ה-19

השונים, ובמכילתא דרשב"י, המאוחר יותר, החומרים אף עברו עיבוד מסיבי יותר. הספר שלנו הוא השלמה של המחקר ההוא. בעור הספר הקודם עסק בהשוואת המכילותות לפרשת עמלק (שמות יח, טז) ספרנו עוסק בפרשת יתרו (שמות יח). כיוון שהספר הראשון כבר הציג את טיב היחסים בין המכילותות ודרכי המדרש שלהן, ספרנו מתמקד בפרשנות. כהנא מתמקד בשני היבטים חשובים: חשיפת דרכי המדרש השונות של החכמים הנזכרים בו וניתוח המחלוקות השיטתיות ביניהם. תוך כדי כך הוא דן באחת החידות הגדולות בחקר המדרש: דרכן של הדרשות אטומיסטיות – הן עוסקות בפסוקים וחלקי פסוקים הנקשרים בהן לפסוקים אחרים מכל רחבי המקרא, כפי שראינו לעיל. אך האם יש לחכמים גם התייחסות רוחב לפסוקים ולפרשנות שלמים בתורה?

נשוב לדרשה שלנו. מדוע היא מופיעה במדרש על פרשת יתרו? שכן יתרו הוא המודל של הור המכיר בערכה של התורה. הנה דרשה מפורשת על כך: "ר' אליעזר אומר 'יאמר אל משה אַנִּי הַתִּנֵּךְ יִתְרוֹ בֶּאֱלִיךְ' (שמות יח, טו)... אַנִּי שְׁקַרְבְּתִי לִיתְרוֹ וְלֹא רַחֲקִיתִי, וְאִף

את, אדם זה שבא אצלך להתגייר, אינו בא אלא לשם שמים (במקבילה במכילתא דרשב"י: לא בא אלא להכנס תחת כנפי השכינה), אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו". לפני שיתרו מגיע למשה הוא אומר לו "אַנִּי הַתִּנֵּךְ יִתְרוֹ בֶּאֱלִיךְ". חלק מהדרשות מסבירים את הדברים באופן ריאלי – יתרו "כתב לו באגרת" או "שלח לו ביד שליח". אך ר' אליעזר, שדרכו לפרש פסוקים באופן פיגורטיבי, כמעין משל, מנצל גם את פסוקנו לדרשה מפליגה. הוא שם מעין פסיק לאחר המילה "אַנִּי" ומפרש כי אלהים הוא ה"אַנִּי" שמבשר למשה שחותנו עומד להגיע ורוחק בו לקבלו. מדוע יש לרחוק כך במשה? שכן יתרו הוא זר. בתורה הוא כהן מדייני שמשה נשא את בתו לאישה בבורחו ממצרים, אך חז"ל הפכו אותו לגר צדק, ואת הפרשה כולה לדיון ביחס לגרים. כהנא משחזר בפירושו פולמוס שלם סביב היחס הראוי לגרים. כנגד ה"מרחיקים", שסברו שמי שלא נולדו יהודים לא יוכלו לעורר לם להשתלב בעם, טוען המדרש (בשם האל!) שמי שבא, לשם שמיים בא ויש לקבלו בזרועות פתוחות.

הספר הוא עבודה פילולוגית חמורה, אך גם למי שאינם בגילדה כדאי לצלול בו. שכן הדרשות שבפרשת יתרו עוסקות בכבשוננו של עולם ממש. מעבר לעיסוק בגרים וב'אחרים', יש גם עיסוק בנושא המסיון ("הרי אני הולך לארצי ומגיייר כל בני מדינת"), שהיה שרירי בפולמוס גדול בתקופת התנאים, וכן בדרכי הדיון והמשפט, שבהן עוסק חלקן השני של הדרשות שלנו. כך למשל מעצים המדרש את הביקורת של יתרו על משה, והופך אותה להסתייגות עקרונית משלטון יחיד. לא רק שאין זה ישים שמשה ידון לבד ("כִּי כָבֹד מִמֶּךָ הִדְבַּר") אלא שזה גם לא ראוי, שכן מדובר בצורה של שלטון מונרכי: "כמלך שהוא יושב והכל עומדים – כך את עושה לישראל". שימו לב שהדרשה הופכת ממש על פניו את מובנו הפשוט של הפסוק "מִדּוּעַ אָתָּה יוֹשֵׁב לְבַדְּךָ וְכָל הָעָם נֹצֵץ עֲלֶיךָ מִן בְּקֶרַע עֵרָב" (שמות יח, יד) וכדבריו הקולעים של כהנא בפירושו: "התמונה של עבודתו הקשה של משה הפכה לתמונה של מלכות".

חז"ל שללו את שלטון היחיד הקיסרי, ובייטאו זאת דרך משאם ומתנם עם הפסוקים. בשל כוחו היצירתי הפך המדרש לאתר של ביקורת חברתית ופוליטית אקטואלית. ואם תחפשו היטב, תמצאו בו אפילו ענייני דינמיקה: "שָׁנְאִי כָּצֵעַ (שמות יח, כא) – אילו שהן שונאין ממון עצמן, ואם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהן". מעט המחזיק את המרובה. ●

